

Články

Alicja Helmanová: film jako integrace kódů

Alicja Helman(ová), dnes profesorka na Jagelonské univerzitě v Krakově, se už po několik desetiletí řadí mezi nejznámější a nejvýznamnější představitele odborného myšlení o filmu v Polsku. V šedesátých letech, době výrazného rozvoje polské filmové vědy a publicistiky, patřila do okruhu tzv. „varšavské školy“, v níž dominoval pohled na film z hlediska estetiky a fenomenologicko-strukturalistická orientace. Helmanová se na základě svého muzikologického školení nejprve soustředila zejména na problematiku místa hudby ve filmu a už v těchto pracích zdůrazňovala audiovizuální charakter filmu, to, že je vnitřně propojenou obrazově zvukovou strukturou (především *Rola muzyki w filmie*, 1964). Zároveň ovšem Helmanová usilovala o celkové postižení povahy filmového díla. Po popularizačním výkladu (*Z tajemnic X muzy*, 1968) uveřejnila v roce 1970 zásadní monografii *O dziele filmowym* (dopsáno už 1966). Filmové dílo zde autorka pojímá jako strukturu, v níž se propojuje a integruje umění a technika, registrace skutečnosti a kreaace.¹ Určitým navázáním na tuto koncepci je pak *Film faktów i film fikcji* (1977), soubor analýz charakterizujících na jedné straně realistický, na druhé kreacionistický proud ve vývoji filmu.

Už ve druhé polovině šedesátých let začíná Helmanová, pozorně sledující směry a tendence světové teorie filmu, ve svých pracích uplatňovat sémiotickou perspektivu. Do popředí se dostávají otázky znakovosti filmu, mechanismu vzniku významů a především vztahů mezi filmovými kódy. Východiskem reflexí Helmanové se stalo chápání filmu jako mnohokódového sdělení, iniciované Christianem Metzem, který ovšem sám nijak neprecizoval složitý problém vzájemné interakce mezi kódy. Helmanová opakovaně poukazuje na to, že film není prostým spojením kódů, které se zpravidla vyskytují též samostatně, ale že dané kódy vstupují v novém celku do rozmanitých vztahů, dochází k destrukci původních systémů a z jejich složek se utváří nová, specifická kvalita. Přitom se Helmanová soustřeďuje zvláště na postavení a úlohu zvukové složky filmu (v jednom článku ji nazývá sonoristikou); k hudbě, probírané již v dřívějších pracích, se připojuje verbální jazyk, řeč. Toto zaměření je jedním z prvních projevů mezinárodní vlny zájmu o zvukovou stopu filmu, charakterizující pak zvláště osmdesátá léta (reprezentativní postavou tu je Francouz Michel Chion).

Studie z roku 1977, jež je zde dále v překladu otištěna, podává – s osvětlením na řadě příkladů – důkladný výklad koncepce vztahů mezi filmovými kódy, Helmanovou propracovávané. Jistě má tato studie dnes už i rysy dokumentu určitého stadia vývoje sémiotického myšlení o filmu, stadia determinovaného lingvistickými východisky. Mnohé aspekty práce jsou ovšem nepochybně stále podnětné a aktuální; např. soustavný zájem o mentální aktivity recipienta, o proces porozumění, předznamenává dnešní kognitivně orientované výzkumy.

Od roku 1974 se Alicja Helmanová rozhodujícím způsobem podílela na budování filmologického centra na Slezské univerzitě v Katovicích. Za jejího působení se zde vytvořila velmi produktivní skupina mladších pracovníků, zabývajících se širokým okruhem teoretických a metodologických otázek. Výsledky výzkumu byly prezentovány v mnoha sbornících (vydávaných nákladem Slezské univerzity), v nichž byla Helmanová většinou zastoupena autorsky i redakčně. V roce 1984 pak Alicja Helmanová přešla na krakovskou univerzitu.

Zřejmě mj. v souvislosti se svou pedagogickou aktivitou věnuje Alicja Helmanová velkou pozornost vymezení kompetencí, úkolů a metod oboru (*Przedmiot i metody filmoznawstwa*, 1985)

1) K „varšavské škole“ a pracím A. Helmanové ze šedesátých let srov.: Danuta Palczewska, *Współczesna polska myśl filmowa*. Wrocław (etc.) 1981, s. 235 – 252.

a především kritickému informování o vývojových proudech teorie filmu; její takto zaměřené publikace vynikají neobyčejnou šíří pohledu i aktuálností, systematickostí a pečlivostí zpracování. Lze upozornit např. na originální encyklopedii v podobě sbírky obsáhlých citátů *Co to jest kino?* (1978, 1992). V poslední době Helmanová mj. vydala reprezentativní antologii *Panorama współczesnej myśli filmowej* (1992) a rediguje (jsouc zároveň autorkou většiny hesel) ambiciózní projekt slovníku pojmů filmové vědy (*Słownik pojęć filmowych*, od 1991).

Petr Mareš

Výběrová bibliografie prací Alicje Helmanové

- Rola muzyki w filmie*. Warszawa 1964.
Na ścieżce dźwiękowej. Kraków 1967.
Dźwięczący ekran. Warszawa 1968.
Z tajemnic X muzy. Warszawa 1968.
O dziele filmowym. Kraków 1970. 2. uprav. vyd. Kraków 1981.
Akira Kurosawa. Warszawa 1970.
Filmy kryminalne. Warszawa 1972.
Filmy sensacyjne. Warszawa 1974.
Film faktów i film fikcji. Katowice 1977.
Co to jest kino? Warszawa 1978. 2. uprav. vyd. Kraków 1992.
Przedmiot i metody filmoznawstwa. Łódź 1985.
Film gangsterski. Warszawa 1990.
Słownik pojęć filmowych. [Se spolupracovníky, zatím sv. 1 – 5.] Wrocław 1991 – 1993.
Panorama współczesnej myśli filmowej [antologie]. Kraków 1992.
Film: język – rzeczywistość – osoba [antologie; spolu s Jackem Ostaszewským]. Warszawa 1992.
Historia semiotyki filmu. Sv. 1. Warszawa 1993.

Další studie k problému vztahů mezi kódy ve filmu:

- Sonorystyka filmu „Na wylot“*. „Kino“ (Warszawa) 8, 1973, č. 9, s. 16 – 19.
O podstawach wzajemnego oddziaływania subkodów dźwiękowych w dziele filmowym. In: *Studia semiotyczne VII*. Wrocław (etc.) 1977, s. 101 – 113.
Niektóre typy relacji subkodów w systemach złożonych. In: *Problemy semiotyczne filmu*. Katowice 1980, s. 81 – 93.
Relacja znaków ikonicznych i verbalnych w filmie. In: *Studia filmoznawcze IV. Problemy teorii dzieła filmowego*. Wrocław 1985, s. 9 – 22.